

lik anlatım, soyutlama, yeni dil, kapalı anlam ve özgünlük konularında etkilendiği açık şekilde görülen Şeyh Galip'in Haşim'de yarattığı endişe onun Regnier'e gitmesine neden olur. Benzer ilişki şiir-anlam, şiir-söyleyiş, musiki ve ahenk konularında Cenap Şehabetin için de geçerlidir. Kacıroğlu'nun tespitiyle burada farklı bir Karşı-Yüce olarak Mallarmè karşımıza çıkar. Ahmet Haşim, Mallarmè'ye ise Yahya Kemal'in yarattığı endişeyi gidermek için yönelir.

“Sonuç” bölümünde Ahmet Haşim'in poetik yazılarını “etkilenme endişesi” kuramıyla elen alan Kacıroğlu, elde ettiği bulguları açıklar ve çalışmanın amaç, yöntem ve önemini akademik bir yaklaşımla ortaya koyar. Kitabın tamamında bilimsel bir üslup kullanan Murat Kacıroğlu, Ahmet Haşim'in şiirdeki bu arayışlarını şairin özgünlük arzusuna bağlar. Etkilenme endişesi Haşim'de özgünlüğünü Türk selefleri yerine Batılı selefleri üzerinden inşa etmesine sebep olur. Özgün olmayı amaç hâline getiren Ahmet Haşim, bunu poetik yazılarında da belli eder.

ROMANIN KENDİNİ KEŞFİ: TÜRK ROMANINDA ÜSTKURMACA*

Hatice Büşra Tuna**

Kurmaca ve gerçek ayrımının yüzyıllardır insan zihninde oluşturduğu ikilem edebiyatın da sorgulama alanında kendine yer bulur ve bu doğrultuda çeşitli teoriler geliştirilir. Gorman, “Fiction, Theories of” başlıklı incelemesinde kurmacanın, üzerine düşünülmüş, farklı ayrıntılarla değerlendirilmiş bir kavram olmasına rağmen net olarak açıklanamadığını, bir bilmece olarak kaldığını söyler (Gorman, 2008: 613). Bu bilmece sadece eleştirmenlerin ve teorisyenlerin değil roman yazar(lar)ının da malzemesi hâline gelir -her iki taraf birbirini besler-. Yazarın okurunu da bu sorgulamaya davet için kul-

landığı anlatım tekniği “üstkurmaca”, metinlerdeki kullanımından çok daha ileri bir tarih olan 1970'te kavramsallaştırılır. Kelimenin kendisi itibarıyla kurmacanın çerçevesini aşmak şeklinde düşünülebilecek üst kurmaca, kurmaca üzerine yeni bir kurmaca inşa etmek anlamını da taşır. Tuncay Bolat'ın 2019'da doktora tezi olarak tamamladığı ve 2021'de kitap hâlinde yayımlanan çalışması *Romanın Kendini Keşfi: Türk Romanında Üstkurmaca*'da yazar, üst kurmacanın mantığını, kullanılış amaçlarını, teknik detaylarını ve tarihsel arka planını Türk romanının gelişim çizgisi üzerinden açıklamaktadır.

Kitap giriş ve sonuç kısımları hariç üç ana bölümden oluşur: “Romanda Gerçek, Gerçeklik ve Üstkurmaca”, “Başlangıcından Seksenlere Türk Edebiyatından Üstkurmaca Görünümleri”, “Seksen Sonrası Türk Romanında Üstkurmaca”.

Bolat, kitabının birinci bölümüne iki temel alt başlık yerleştirir. Merkeze aldığı üst kurmaca kavramına geçmeden önce gerçek ve gerçekçilik kavramlarının tanımını yapar. “Sanat nedir?” so-

* Tuncay Bolat, *Romanın Kendini Keşfi Türk Romanında Üstkurmaca*, İz Yayıncılık, İstanbul 2021.

** Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, hbusratuna@gmail.com

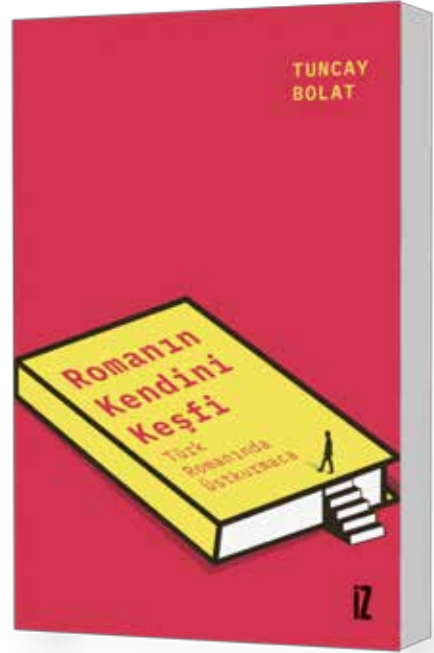
rusuna verilen ilk yanıtın günümüze kadar uzanan tartışmaları okurlara tekrar hatırlatarak bahsi geçen kavramların Batı ve Türk edebiyatında bulduğu karşılıkları mukayese eder. Bölümün yan alt başlıklarından biri olan “Objektif, gayrişahsi ve tarafsız bir roman mümkün mü?” sorusuyla okuru da düşündürür. Cevap niteliğindeki alıntılar ve yorumlarla, yapılan tartışmaların üst kurmacayı şekillendirdiğini ortaya koyar. Kurmaca, kurgu ve üst kurmacanın farklarıyla incelendiği ikinci temel alt başlıkla yazarın kilit kavramları tamamlanır. Romanın kurmaca ile gerçek arasına sıkışan tanımlarında terazinin hangi kefesinin ağır geldiğini tarihsel arka plan içinde değişen algılayış biçimlerine dayanarak açıklar. “*Üstkurmacanın modernist roman öncesindeki uygulamalarından postmodern örneklerine doğru ilerleyen bir hat üzerinde düşündüğümüzde, üstkurmacanın araçsal bir öge olmaktan metnin amacı olma noktasına geldiği[ni]*” (Bolat, 2021: 71) dile getiren Bolat, gerçekçi romanın uzun süren hükümranlılığına ilk baltayı vuran modernist romanla postmodernist romanı daha geniş bir eksenle ele alır. Kurmaca ve gerçek karşısında yazarların, hatta roman karakterlerinin ortaya koyduğu birbirinden farklı tavırlar -bu tavırlar üst kurmaca ile romanlara yerleştirilir- karşısında okurun rolünün ne olduğu sorgulanır.

Kitabın ikinci bölümünde Bolat, sadece postmodernleşme süreciyle ilişkilendirilen üst kurmaca tekniğinin 1980 öncesinde de var olduğunu örneklerle göstermeyi amaçlamıştır. Tanzimat döneminde oluşturduğu eserlerle Türk romanının kurucuları arasında küçümsenmeyecek bir yeri olan Ahmet Midhat Efendi'nin eserleri bu bağlamda incelenen ilk metinlerdir. Postmodernizm hâkimiyetinin etkisini göstermesiyle geçmişe yönelik yapılan ça-

lışmalar önem kazanır. Halkı eğitmeyi temel ilke edinen sanatçı, hikâye ve romanlarındaki “hiç tavır değiştirmeyen belirgin/dramatize anlatıcı” ile dikkat çeker ve yeniden incelenmeye başlar. Ahmet Midhat Efendi'nin yazar kimliğini aksettirdiği eserlerden *Reh-i Nârefte Sülûk yahut Müşahadat*, *Karı Koca Masalı* ve Fatma Aliye Hanım'la kaleme alınan *Hayal ve Hakikat* çeşitli yönleriyle ele alınarak üst kurmacanın Türk romanındaki yolculuğuna başlanır. Bölümün ikinci alt başlığı Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kurmaca mülakatlarına ayrılmıştır. Bu kısımda üst kurmacanın izinde incelenen üç metin bulunur: “Ahmet Cemil’le Mülâkat”, “Tartuffe’le Mülâkat” ve Tanpınar’ın ilk romanı *Mahur Beste*’nin sonunda yer alan “Mahur Beste Hakkında Behçet Bey’e Mektup”. Bu metinlerde kullanılan üst kurmacanın gerçek ile kurmaca arasındaki çizgiyi belirsizleştirdiği tespit edilir. Tanpınar üst kurmacayı kendi estetik dünyasındaki meseleleri dile getirmek için kullanır. Bolat, yazarın metnindeki üst kurmaca kullanımının Tanpınar’ın sanatçı kimliğinde aranması gerektiğinin altını çizer, zira postmodernizm henüz Batı’da bile ortaya çıkmamıştır. Sıradaki alt başlık Falih Rifki Atay’ın hangi türe dahil edileceği bile zamanının edebiyat dünyasında ciddi tartışmalara yol açan *Roman’ı* üzerinedir. 1932’de yayımlanan eserin kurgusu “anlatıcının roman yazma uğraşına” dayanır. Bölümün 1980 öncesinde üst kurmaca bağlamında incelenen son üç metnini Haldun Taner’in uzun hikâyesi *Ayıışığında* “*Çalışkur*” ile seksen sonrası hikâye ve romanına ilham veren Oğuz Atay’ın *Tutunamayanlar’ı* ve *Tehlikeli Oyunlar’ı* oluşturur. Üretildikleri dönemlerde Türk okurunun alışık olmadığı türden olan bu eserlerle “*modernist ve postmodern edebiyata (dolayısıyla üstkurmacanın yükselişine) doğru ilerleyen Türk hikâyesinde ve romanında*” (Bolat,

2021: 138) önemli kırılmalar yaşanır. Bolat, özellikle Oğuz Atay'ın metinlerinde kullandığı üst kurmacanın özgün oluşuna vurgu yapar.

Kitabın üçüncü bölümü “Seksen Sonrası Türk Romanında Üstkurmaca” çalışmanın en hacimli kısmını oluşturur. Bu bölümde ağırlık metin incelemelerine verilmiştir. Kitabın başlığında parantez içinde belirtilen tarihler arasındaki (1980-2000) tüm üst kurmaca romanların tespitini yapmaktan ziyade Türk romanının geçirdiği değişimde üst kurmacanın yerini/etkisini göstermeyi amaçlayan Bolat, metin seçme konusunda eleyici bir tavır sergiler. Dört alt başlıktan oluşan bölümün ilk alt başlığında yazar, Berna Moran'ın *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3* adlı eserine atıf yaparak 12 Eylül Darbesi'ni Türk romanında tema ve teknik açısından yeni bir döneme (postmodernizm) giriş tarihi kabul eder. Ancak postmodernizme geçişin birdenbire olmayışı gerçekçilik ve modernizm izlerini de taşıyan geçiş metinlerinin oluşmasına sebebiyet vermiştir. “Sürecin Mimesisi Olarak Üstkurmaca” başlığıyla incelenen bu kısımda Türk romanının gerçeklikten postmodernizme uzanan seyrine yer verildikten sonra üst kurmaca tekniğinin Türkiye'deki sosyal ve siyasi gelişmelerden nasıl etkilendiği ele alınır. Nitekim postmodernizm beraberinde sorgulamayı getirirse de romanı gerçek hayattan, tarihten, sosyolojiden ve politikadan tamamen koparamamıştır. Politik bir ortam içerisinde estetik kaygı taşıyarak eserlerini oluşturmaya çalışan Adalet Ağaoğlu, Erhan Bener, Peride Celal, Selim İleri, Aslı Erdoğan, Burhan Günel ve Nedim Gürsel gibi yazarların üst kurmaca ile ilişkilendirilebilecek metinlerinden hareketle kurmaca ve gerçek ikilemi bir kez daha tartışmaya açılır. Kurmaca ve gerçek iç içe geçmeye başlar. Yazarların zihinle-

rinden geçenler romanlar içinde oluşturulan kurmaca yazar veya yazarlar üzerinden irdelenir. Bu noktada sadece yazarın/aydının değil okurun da apolitik bir tavra büründüğünü yahut monotonluktan sıkılmış çağdaş okurun işleyiş mekanizmasını merak ettiğini söyleyen Bolat'ın çalışmasının özelliklerinden biri de dönem eserlerinin yanı sıra okur hakkında da bilgi vermesidir.

Kurmaca yazar(lar)ın da söz konusu gerçeği yansıtmak olduğunda duydukları endişe, kendi hayatları ile kurmaca hayat arasındaki bocalayış felsefi bir sorgulamayı beraberinde getirir. “Ontolojik Kaygıyı Dillendiren Bir Enstrüman Olarak Üstkurmaca: Postmodern Roman” başlığı altında üst kurmacanın romanlarda başat unsur olarak öne çıkması meselesi üzerinde durulur. Bolat, metin incelemelerinde bir virgül koyarak 1990’ların başında postmodernizm üzerine yapılan tartışmaları değerlendirir, sanatçıların bu süreçten nasıl

etkilendiklerini ve bunu nasıl yansıttıklarını izaha çalışır. Gerçekliğin yansıtılması konusunda dile olan inançlarını kaybeden, dolayısıyla dili sorun-sallaştıran sanatçıların üst kurmacaya yaklaşımı şu şekilde özetlenir: “(...) *dış gerçekliğe ait bir olay ya da durumu dil düzlemine aktarmaya çalışmak, aslında dil içinde yeni bir gerçeklik inşa etmek anlamına gelir. Üstkurmaca, romancıyı bu yanılısamaya boyun eğmekten kurtarır.*” (Bolat, 2021: 349) Devamında Orhan Pamuk ve Hasan Ali Toptaş’ın “kurmaca dünyalarda gezen kahramanları”nın izinden gidilerek postmodernizmle var olmasa bile postmodern edebiyatın temel tekniklerinden biri hâline gelen “metinler arasılık”ın metinsel yolculuğu inşa ediş sürecine değinilir. Bolat bu yolculuğu “*Görünürde bir arayış veya serüven bulunsa da aslında okuma sürecinde yapılan farklı metinler arasında bir gezintidir.*” şeklinde ifade eder ve ekler: “*Üstkurmaca düzleminde inşa edilen bu metinsel yolculuğun sonunda varılan nokta ise metnin kendisi olur.*” (Bolat, 2021: 356) Aktif okurun talep ettiği “parodi”nin üst kurmacayla nasıl kullanıldığı ise Selim İleri ve Pınar Kür’ün metinleri üzerinden incelenir. Daha önceki bölümlerde Ahmet Midhat Efendi’den başlanarak incelenen metinlere de yer yer göndermeler yapılır, parodinin kullanım amaçlarının çerçevesi genişletilir. Böylece romanın geçirdiği değişim takip edilebilir hâle getirilir. Bolat, bölümün son alt başlığını tarihsel üst kurmacaya ayırır. Tarih ve kurmaca ilişkisi, tarih yazımının sorgulanışı, yeni tarihselcilik ile

tarihin değişen yüzü bu başlık altında değerlendirilir. Resmi tarihin boyunduruğundan kurtulduktan sonra tarih, metinsel bir problem olarak eserlere yansır ve geçmişin ele alınışı tarihsel kurmacalarla ters yüz edilir. Bolat, tarihsel üst kurmaca kavramını Orhan Pamuk’un *Sessiz Ev*, *Beyaz Kale*, *Benim Adım Kırmızı*, Emre Kongar’ın *Hocaefendi’nin Sandukası*, Adalet Ağaoğlu’nun *Romantik: Bir Viyana Yazı*, İhsan Oktay Anar’ın *Puslu Kıtalar Atlası*, *Kitab-ül Hiyyel* ve *Efrâsiyab’ın Hikâyeleri* adlı eserler üzerinden inceler.

Tuncay Bolat çalışmasının ön sözünde Batı’da üst kurmacaya dair yapılan çalışmaların çokluğuna dikkat çekerek Türk edebiyatında bu kavram üzerinde yeterince durulmadığını dile getirmiştir. Bu eksikliği giderebilmek amacıyla yola çıkan yazara göre “*çağın değişen gerçeklik algısını kurmaca metne taşıyan en ideal yöntemlerden biri*” (Bolat, 2021: 11) olan üst kurmaca, *Romanın Kendini Keşfi* okurları tarafından sadece bir yapı unsuru olarak değerlendirilmeyecek, Türk romanının geçmişi ve bugünü hakkında fikir sahibi olmalarını kolaylaştıracaktır.

Kaynaklar

- Bolat, Tuncay, *Romanın Kendini Keşfi Türk Romanında Üstkurmaca*, İz Yayıncılık, İstanbul 2021.
- Gorman, David, “Fiction, Theories of”, *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*, ed. David Herman vd., Newyork 2008, s. 163-167.